ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ

Negyven évvel ezelőtt jelent meg s tűnt el kevés példány kivételével a zúzdában ez a most másodszor, néhány sajtóhibát kivéve változatlan szöveggel megjelenő könyv. Sokáig haboztam, hogy az újabb kiadásra irányuló felhívásnak engedjek-e, hiszen annak idején a romániai közvélemény egyrészétől goromba elutasításban részesültem, s nem lehetek abban sem biztos, hogy a mai magyar közvélemény egyöntetű megértéssel válaszol arra, hogy nem kíméltem egyik fél érzékenységét sem a nacionalista gyűlölködésnek mindkét oldalon való bemutatásában. De amint ez nem tart vissza a szöveg változatlan újbóli közrebocsátásától, úgy az sem, hogy a megírás óta eltelt négy évtizedben a történeti kutatás előrehaladt, s adataimat jócskán kiegészíthettem volna. Ez azonban a három kötetes Erdély története megjelenése után felesleges. Nem felesleges viszont nehány szükséges módosításra felhívnom a figyelmet, így arra, hogy Erdélyt a magyar honfoglalók nem a második (mint állítottam), hanem már az első nemzedékben szállták meg Álmos vezetésével, aki itt is halt meg, továbbá, hogy a bihari hegység első román telepesei nem 1283-ban tűnnek fel (a vonatkozó oklevél ugyanis hamisnak bizonyult), hanem csak a 14. században, végül pedig helytelenül soroltam Csányi Lászlót, a szabadságharc egyik vértanúját a „korlátolt fanatikusok” közé, mert csak következetes forradalmár volt, még ha a vésztörvényszékekkel kapcsolatos vitájukban a humánusabb Bemnek adunk is igazat. Egyebekben nem találtam szövegemben ténybeli módosítást igénylő, legfeljebb más felfogásban is értelmezhető állításokat.

A probléma nem is a tények közlésében, hanem beállításukban rejlik. Annak idején a romániai visszhang is elismerte a közeledés szándékát, de képmutatásnak bélyegezte. „Ne tévesszen meg, ha az ellenség olykor baráti ruhát ölt és kéznyújtással közeledik, ha a szavak kenetteljesek és a kifejezések választékosak. A tartózkodó semlegesség tárgyilagossága mögött is ellenséges szándékok lapulnak” – idézek egy 1948-ban Romániában magyarul megjelent bírálatból. Amit a bíráló elsősorban a szerző szemére hány, az, hogy „mindig az ellentétek forrásait kutatja s alig ejt szót az azonosságokról, az érdekek találkozásáról”, mert célja: „fenntartani a két nép eredendő ellentétjeiről terjengő szemléletet, megrendítem a békés és baráti együttélésbe vetett hitet.” Ezzel szemben könyvem valódi célja, s erről az elfogulatlan olvasó meggyőződhetik, nem a két nép *ellentétei*, hanem népi és nemzeti *különbségei* okainak kutatása volt, nem az ebből alkalmanként eredő konfliktusok magyarázata kedvéért, hanem azért, hogy a két nép külön identitásának, külön nemzetté alakulásának történeti hátterét megértessem. Ezzel egyszer s mindenkorra eloszlatni kívántam azokat a hiedelmeket, hogy magyarok és románok egymást valaha is, akár a legbrutálisabb erőszak árán is asszimilálhatják, divatos kifejezéssel élve: egy nemzetinek deklarált állam keretén belül a népességet nemzetileg „homogenizálhatják.” Ez adja meg könyvem újra megjelenésének időszerűségét is.

Mint írásom elején alaptételként hangsúlyoztam, nincs még két nép Európában, melyeknek etnikai talaja oly nagy területen fedné egymást, mint a magyar és a román. Az 1920-ban Magyarországtól Romániához csatolt területen, egyes összefüggő tömbök mellett, túlnyomóan vegyes lakosságú falvak és városok tarkítják a néprajzi térképet, és teljesen reménytelen a két nép etnikai határát akárcsak megközelítőleg is megvonni. A harmadik fontosabb etnikumot, a tragikusan fogyatkozó számú szászokat is beleértve az erdélyi népek szétválaszthatatlan együttélésre vannak ítélve, vagy – ha akarják – példamutatásra hivatva. Mindhárom nép a történelem folyamán külön nemzetté alakult.

Nemzetek voltak már a polgárosodás beköszönte előtt is, utána pedig a nemzetté válás visszafordíthatatlan tömegmozgalommá vált náluk is. De míg más országokban a nemzetté válás az állami keretek népi birtokbavételével járt együtt, a magyar-román-szász vegyes területeken ez nem történhetett meg. Sem a régi Magyarország, sem a mai Románia nem válhatott igazán nemzetállammá, hiába nyilvánították magukat annak. Ahogyan a 19. század folyamán a magyar uralom alatt élő románok az egységes román nemzet tagjainak tudták és vallották magukat, úgy a mai erdélyi magyarok is az egységes magyar nemzethez tartoznak. Ez nem igény, hanem tény, s azért van így, mert – Bibó Istvánnak *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című, 1946-ban írt művében olvasható megállapítás szerint – „ezek a nemzetek egymás között nem történetileg kialakult határok szerint, hanem etnikai határok szerint határolódnak ma már el, vagyis leegyszerűsítve a dolgot, azt lehetne mondani, hogy Kelet-Európában az egynyelvű emberek összességéből tevődnek össze a nemzetek." (Válogatott tanulmányok. II. Bp., 1986. 241.l.) Nem államnemzetek, hanem nyelvnemzetek követelik immár kétségbevonhatatlan létjogaikat határokon innen és túl.

Nem véletlen, hogy itt Bibó Istvánra, korunk kiemelkedő politológusára hivatkozom, akivel egy intézményen, a Teleki Pál Tudományos Intézeten belüli munkatársi viszony és személyes barátság mellett messzemenő történetszemléleti azonosság kötött össze. Mi több, most második kiadásra kerülő könyvem is úgy kapcsolódott az ő koncepciójához, hogy egy olyan viszonyt, a magyar-román közös múltat igyekeztem bemutatni a kettős nemzetté válás menetében, melyet idézett művében csak futólag és kivételesként említett. Vele egyetértőleg magam is úgy véltem, hogy a dogmatikus marxizmus által képviselt „polgárságot helyettesítő nemes" mellett, nyelvnemzetről lévén szó, „egészen különleges szerepet kapott az u.n. nemzeti intelligencia" (u.o. 222. l.). Azóta a magyar történetírásban polgárjogot nyert a „polgári átalakulás" kifejezés, s nem bánom, ha a mai olvasó

a szövegemben gyakran szereplő „nacionalista értelmiség” helyett „polgári értelmiséget” és „nacionalizmus” helyett „nemzeti eszmét” ért, amit természetesen élesen elkülönítek a „sovinizmus” vagy „imperialista nacionalizmus” fogalmaitól. Ugyancsak egyetértek Bibó Istvánnal abban, hogy az igazi demokrácia annyit tesz, mint „nem félni”, márpedig a nemzeti értelmiséget magyar és román oldalon egyaránt a „nemzethalál”, azaz a környező szlávságban vagy egymásban való felolvadás félelme szorongatta. Ez magyarázza szenvedélyes szembefordulásukat, aminek hatása mindmáig nem enyészett el, s befolyásolja a két nemzet viszonyát, akadályozza az egymás létébe való belenyugvásból fakadó békességet.

Az az elégtelen magyarázat, hogy a népeket az uralkodó osztályok kizsákmányoló szándéka fordítja egymás ellen, már Bibó Istvánnál cáfolatot nyert, amennyiben megállapította, hogy „rettenetesen felületes az a közkeletű vélekedés, hogy e terület kicsinyes, szűk, erőszakos és antidemokratikus nacionalizmusát a hatalmat birtokló vagy befolyással bíró arisztokrata nagybirtokosok, monopolkapitalisták és katonai klikkek abbeli érdeke magyarázza, hogy ez országok népeit rabszolgai engedelmességben tartsák s figyelmüket a társadalmi kérdésekről eltereljék. Ez így nonszensz... A nemzeti érzés, még ha szűk és kicsinyes is, a demokratizmussal egytestvér, komoly *tömegérzelem*, márpedig érdekviszonyokba szilárdan beleágyazott emberek és csoportok komoly tömegérzelmet sem stimulálni, sem átélni nem tudnak. Legfeljebb igyekeznek kihasználni...” (u.o. 215. l.). Ezzel az idézettel meg is feleltem fentebb említett bírálómnak arra a vádjára, hogy a magyar-román ellentétek nem a népek ellentétei voltak, hanem a nép ellenségei és elnyomói szították azokat, amit én állítólag elhallgattam, bár a valóságban néha túl is hangsúlyoztam.

De a rideg fogadtatás igazi magyarázata nem is a fenti kifogásokban, hanem könyvem befejező soraiban keresendő, éspedig abban a tartózkodó véleményben, hogy 1947-ben „a mindkét országban bekövetkezett társadalmi átalaku-

lás hatására fordulatot várhatunk. Ez a fordulat, ha igazán fordulat lesz, az imperialista nacionalizmus feladását kell hogy jelentse.” A már említett kritika megkérdőjelezi, hogy a könyv szerzője „bízik-e népeinek természetes s józan, közös érdekekre épülő tiszta barátságában?” Ha igen, miért nem ismeri el, hogy a kívánt fordulat már be is következett? Nos, ma már tudjuk, hogy nem következett be. 1947 végén, mikor könyvem íródott, ez a „ha” még halvány reménységet fejezett ki. Ebben az évben járt Magyarországon a feledhetetlen emlékű Petru Groza, aki a román-magyar vámuniót javasolta, s további távlatban politikai konföderáció terveit is előrevetítette. Ezeket a reményt keltő szavakat, melyeket az akkori magyar sajtó óvatos bizakodással kommentált, cáfolta meg néhány napra rá Vasile Luca miniszter *A romániai magyarság útja* (Igazság, V. 22. sz.) című cikke, melyben a dunai népek konföderációját imperialista politikusok ambíciójának bélyegezte. Ebben a hervasztó légkörben született meg ez a könyv, azzal a szándékkal, hogy tükröt mutasson mindkét népnek, melyben azok a maguk hibáira ismerve, a másikéit is jobban megértik, s talán meg is szívlelik. Addig is, sajnos, nagyven év előtti és esetleges mostani bírálóimnak a bibliai Jeremiás próféta szavaival (6:14) kell felelnem: „Hazugsággal gyógyítgatják az én népem leányának romlását, mondván: békesség, békesség – és nincs békesség.” Nem rajtunk múlik.

1988 karácsonyán

Makkai László